

Nemzetiségi múlt Kárpátalján

Hét kereszt alatt felkelek. Kárpátaljai néprajzi és honismereti dolgozatok. Budapest-Beregszász, Hatodik Síp Alapítvány - Mandátum Kiadó, 1997. 173 p.

A P. Punykó Mária szerkesztette könyv egyre inkább fehér hollónak számító magyarországi-kárpátaljai közös kiadásban jelent meg: a határon átívelő gyűjtőmunka eredményének megszületését a Debreceni Doktorok Kollégiuma Néprajzi Szekciója segítette. Az együttműködés nem először ölt testet könyv alakban, hiszen közös vállalkozás volt a korábban megjelent *Szem látta, szív bánta* című könyv is, amely túlnyomó részben a vallási néprajz tárgykörébe tartozó tanulmányokat tartalmaz. A vallási néprajz a *Hét kereszt alatt felkelek* című kötetben is nagy szerepet kapott: a tizenöt tanulmányból hétnek a témája ilyen jellegű. (E nagyfokú érdeklődést bizonyára a politikai tilalomfák ledőlése magyarázza.) Mellette a honismeretet bővítő írások is jelen vannak: iskolatörténet, településtörténet. Ezúttal a kisebbségkutatás területéhez tartozó két tanulmányt emelünk ki a többi közül.

Doma István és Zubánics László *Karcolatok a kárpátaljai zsidóság történetéből* című munkája a kárpátaljai zsidóság XIX-XX. századi sorsába enged bepillantást. A főként levéltári forrásokra és népszámlálási adatokra támaszkodó írás elsősorban századunk eseményeivel foglalkozik, az előzményeket - a (főleg) galíciai eredetű zsidóság beáramlását, illetve a bevándorlásának korlátozására irányuló magyar kormányzati intézkedéseket - csak vázolja. A kormányzat szigorú korlátozásai ellenére legalább 65-70 ezer zsidó tudott letelepedni Máramaros, Beteg, Ugocsa és Ung megyékben a XX. század elejéig. Teljesen beilleszkedtek a térség társadalmába, leginkább kereskedelemmel, iparral foglalkoztak, elsősorban a fejlett nagyvárosokban, Ungváron, Munkácson telepedtek meg, de nagy számban éltek kisvárosokban, ritkábban falvakban is.

Sok zsidó választott értelmiségi pályát: orvosként, ügyvédként dolgoztak, részt vettek a régió irányításában, a helyi elit életében. A szerzők ennek illusztrálására 1913-ból kimutatásokat közölnek az ügyvédi kamara tagjairól, Kárpátalja különböző városaira, községeire lebontva. Csak néhány példát ragadunk ki az adatok közül: Máramarosszigeten 52 ügyvédből 27 zsidó származású, Beregszászon 38-ból 11, Mosván négyből kettő, Huszton tizből négy.

Érdekes lenne az asszimiláció fokának pontos megállapítása. Erre a vizsgálatra akkor lennének alkalmasak a népszámlálási adatok, ha az adatfelvételi gyakorlat minden esetben hasonló lett volna. Az 1910-ben megtartott magyar népszámlálás szerint 36236 izraelita vallású, magyar anyanyelvű, tehát magát magyarnak valló lakos élt Kárpátalján. A trianoni békediktátum után a Csehszlovák Köztársasághoz került területen (Podkarpatska Rus - Rusinsko néven) 1921-ben népszámlálást végeztek a csehszlovák hatóságok. A kérdőív megfelelő pontjának alapkritériuma azonban nem az anyanyelv volt (mint a korábbi, magyar népszámlálások esetében), hanem a nemzetiség. Az újfajta adatfelvétel sok visszaélésre adott alkalmat. Az új népszámlálás adatai szerint Kárpátalján 1921-ben 79715 zsidó élt, közülük csak 6863 lakos vallotta magát magyar anyanyelvűnek és izraelita vallásúnak. Az adatok megfelelő manipulálása révén természetesen kialakítható volt az új kormányzat igényének megfelelő eredmény, amely „hüen” tükrözte az egyes nemzetiségek arányát a népességben.

A szerzők ismertetik a két világháború között hozott magyar zsidótörvényeket és a kormány egyéb, zsidókat sújtó rendelkezéseit, amelyek következményei - a visszacsatolás után - Kárpátalját is érintették. A szerzőpáros a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban talált, zsidókra vonatkozó anyagból is közread néhányat. Az iratok tanúsága szerint 1941 augusztusában Galíciába deportáltak 16-18 ezer zsidót, akiket meggyilkoltak az ukrán és német fasiszták. A gyűjtőíveken végig lehet követni a zsidó ingatlanok és egyéb vagyontárgyak (föld, erdő, lakás, családi vagyontárgyak stb.) kártalanítás nélküli kisajátítását,

vagyis azt, hogy miként hajtották vége az 1942/XV. tc. előírásait. A legmeggrázóbbak azok a dokumentumok, amelyek a „zsidók által elhagyott” személyes holmik, ruházat, használati cikkek felhasználásáról intézkednek. Meghökkenítő annak a feljelentés alapján internálásra javasolt asszonynak az esete, aki elhurcolt zsidó szomszédjának a bőröndjét őrizte, kivonva ezzel a „zsidó vagyont” a „megfelelő eljárás” alól. A rideg tények, levéltári adatok mögött ártatlanul, pusztán származásuk miatt meghurcolt emberek tragikus sorsa rejlik. Magyarország német megszállása után még keservesebb sors várt a megmaradtakra, gettókba hurcoltakra. Sokuk áldozata lett a holocaustnak, vagy elmenekült, mára csak néhányan maradtak a térségben.

Fedák Anita *A huszti németek* című tanulmánya a huszti német kisebbség történetét vázolja, hagyományaiból, szokásaiból ad ízelítőt. A tanulmány részben levéltári anyagra, szakirodalomra támaszkodik, részben személyes hangvételő interjúkból meríti információit. A szerző először a német betelepülés történetét tekinti át röviden. A XII. századtól települtek be németek több hullámban (a német nyelvterület különböző részeiből) Máramarosba, elsősorban Viskre, Técsőre, Husztra, Hosszúmezőre, Szigetre. A beígért kész ház, föld helyett gyakran ínség várta a pénz, szerszámok vetőmag nélkül érkező telepeseket. Sokszor a helybeliek segítették őket, amíg odáig jutottak, hogy önállóan is tudtak építkezni, földet művelni. Az adatközlők tanúsága szerint e német telepések zárt közösségekben éltek, külön városrészen, saját bíró irányítása alatt, egymás között házasodtak, és nyelvük is az elkülönülést fokozta. Mára már ennek alig van nyoma: a vegyes házasságok egyre gyakoribbak, a régi német dialektust már csak az idősek beszélik, a fiatalabbak többnyire csak magyarul tudnak. A németiség lélekszáma is egyre fogy: sokan áttelepülnek Németországba vagy Magyarországra. A legfrissebb adatok szerint 320 német él Huszton. Az 1991-ben alakult Újjászületés nevű szervezet megpróbálja e mikrokultúra még élő hagyományait megmenteni, a régieket feleleveníteni. Megszervezték például a német nyelvű oktatást általános iskolai szinten, egyre több helyen kerülnek ki német nyelvű utcanévtáblák is Huszton.

A tanulmány nagyobb részét teszi ki a huszti németiség szokásairól, elsősorban étkezési kultúrájáról szóló anyag. Egyéb hagyományokat, például népszokásokat, meséket, mondákat nem sikerült a szerzőnek felkutatni. Nem véletlenül: a hosszú együttélés elmosta a meglévő különbségeket, csak néhány jellegzetes „sváb” étel őriz eredeti hagyományokat.

Kocsis Gabriella